

کتابشناسی زندان

منیره برادران

پنج «نسل» ادبیات زندان، مربوط به دوران معاصر ایران:

نسل اول مربوط می شود به خاطرات زندانهای رضاشاهی، که دیگر کمتر در بازار یافت می شوند. بعضی از آنها در سال ۵۷ یا ۵۸ تجدید چاپ شدند. نویسندگان این کتابها بیشتر برجستگان سیاسی و روشنفکری زمانه خود بودند: بزرگ علوی، پیشه وری، خلیل ملکی، آوانسیان، انورخامه ای و چندتای دیگر، که در دهه ۲۰ نوشته شدند.

نسل دوم: نوشته های زندان از زندانهای اواخر دهه ۲۰، دهه ۳۰ و ۴۰ سخن می گویند: راضیه ابراهیم زاده و همچنین خاطرات زندانهای تبعید. کریم کشاورز، منوچهر کی مرام و دیگران. و بار دیگر خلیل ملکی و این بار زندان فلک الافلاک.

نسل سوم: را خاطرات مربوط به زندانهای دهه ۵۰ تشکیل می دهند که قاعدتا باید بعد از آزادی باشکوه زندانیان در سال ۱۳۵۷ نوشته می شدند. یا فرصت کم بود و یا تب و تابها و بگیر و ببندهای مجدد مجالی برای نوشتن به زندانیان تازه آزاد شده نداد. شاید باید زمان می گذشت تا آنها بتوانند از بیرون به زندان بنگرند.

نسل چهارم: خاطره نویسی های زندان، به دهه ۶۰ برمی گردد، که بیشترین سهم نوشته های زندان را بخود اختصاص داده است.

نسل پنجم: و بالاخره ما شاهد نسل پنجمی از خاطره نویسی زندان هستیم: از «گردنبند مقدس» نوشته مهرانگیز، خاطرات فرج سرکوهی از زندان جمهوری اسلامی در «پاس‌ها و داس‌ها»، خاطره نگاری ابراهیم نبوی تا نوشته‌های اخیر زنانی که در اسفند ماه در خیابان دستگیر شدند. آنها با بهره گیری از سیستم تارنما گزارش دستگیری خود را از دیوارهای ممنوع و خط قرمزها عبور دادند.

علاوه بر کتابها، انبوهی نوشته در باره زندان وجود دارد که بصورت پراکنده در این جا و آنجا و در مجله‌ها و جزوه‌ها چاپ شده است. در سالهای اخیر نیز در تارنماها.

با گسترش فعالیت های مدنی در دهه ۸۰ در ایران، و در راس آنها مبارزات برابری خواهانه زنان و نیز وب لاگ نویسی، در سایه حکومتی که تاب تحمل هیچ حرکت مستقل و انتقادی را ندارد، نسل جدیدی از زندانی سیاسی در ایران پدید آمد است. توجه به خاطره نویسی زندان در میان این نسل از زندانیان سیاسی که عمدتا از بین زنان و جوانان هستند، چشمگیر است. با نوشته های آنها فصل جدیدی در ادبیات زندان گشوده شده که ممکن است مربوط به چند هفته یا چند ماه حبس باشد. این نوشته ها با کم شدن دامنه مسائل توانسته‌اند بر روی یک یا چند موضوع تمرکز و تعمق کنند.

زنان سهم بیشتری در این نوشته دارند. آنها که با کارزار «جنبش یک میلیون امضا» و «کمپین علیه سنگسار» با بازداشت گسترده روبرو شدند، بلافاصله پس از آزادی شروع به نوشتن کردند. این کنشگران حقوق زن در اوین و بازداشتگاه های دیگر با زنانی که قربانی بی عدالتی های جامعه هستند، همبند شدند، این فرصت را به تداوم کارزار روشنگرانه شان در بین این زنان و نیز با نوشتن به انعکاس دادن وضعیت آن پرداختند.

یکی از ویژگی این نوشته ها تر و تازه بودن آنها است. راوی آنها را چند روز یا چند هفته بعد از آزادی و گاه حتی در زمان حبس نوشته که بلافاصله از طریق رسانه های اینترنتی در دسترس خوانندگان قرار گرفته اند.

رسانه های اینترنتی این حسن را دارند که نوشته‌ای را در زمانی کوتاه در سراسر دنیا انتشار دهند، اما با حذف از حافظه اینترنتی، دسترسی به آنها مشکل آفرین می شود. این یکی از مشکلات دنیای رسانه‌های امروزی است که به ما گوشزد می کند برای ضبط و ثبت این نوشته ها که غیر از جنبه ادبی آنها در زمره اسناد و مدارک قرار دارند، تدابیری بیندیشم. مثلا از طریق ایجاد یک سایت آرشیو ویژه یا چاپ آنها.

کتاب شناسی: حدود هفده سال پیش شروع کردم به جمع آوری لیست کتابهای زندان با طبقه بندی زمانی در دو دوره: زندانهای شاهی و زندانهای جمهوری اسلامی. این کتاب شناسی با همکاری رضا معینی صورت گرفت و بار اول در نشریه نقطه منتشر شد. با هر کتاب جدیدی که در باره زندان منتشر می شود، این لیست را به روز می کنم.

خاطرات و اسناد زندانهای دوره پهلوی:

- ۱- تیمورتاش در صحنه سیاست ایران، باقر عاقلی، نشر جاویدان، تهران ۱۳۷۱
- ۲- واقعه اعدام جهانسوز و ریشه های اجتماعی و سیاسی آن، نجفعلی پسیان، مدیر، تهران، ۱۳۷۰
- ۳- زندان فلک الافلاک، خلیل ملکی، مجله فردوسی، تهران، ۱۳۳۵
- ۴- خاطرات سیاسی خلیل ملکی (با مقدمه همایون کاتوزیان)، پائیز ۱۳۶۰
- ۵- پنجاه و سه نفر، بزرگ علوی، جاویدان، تهران، ۱۳۵۷
- ۶- پنجاه و سه نفر، انور خامه ای، مجله هفته، تهران، ۱۳۵۷
- ۷- ایام محبس، علی دشتی، امیرکبیر، تهران ۱۳۵۴
- ۸- افسانه ما، غ. فروتن
- ۹- حماسه مقاومت، اشرف دهقانی، بهمن ۱۳۵۷
- ۱۰- خاطرات یک چریک در زندان، یوسف زرکار، انتشارات جبهه ملی خارج از کشور، مرداد ۱۳۵۳
- ۱۱- یادداشتهای زندان، اردشیر آوانسیان، حزب توده ایران، ۱۳۵۸
- ۱۲- میهمان این آقایان، به آذین، نشر آگاه، ۱۳۵۸
- ۱۳- چهارده ماه در خارک، کریم کشاورز، نشر پیام، تهران، ۱۳۶۲
- ۱۴- صفر قهرمانیها، بهروز حقی، کلن، آذر ۱۳۷۴
- ۱۵- خاطرات صفر قهرمانی به همت علی درویشیان، تهران، نشر چشمه، ۱۳۷۸
- ۱۶- نوروز در خارک، سید ابوالقاسم انجوی شیرازی، آدینه ۵۶ و ۵۷، نوروز ۱۳۷۰
- ۱۷- خاطرات دوران سپری شده، خاطرات و اسناد یوسف افتخاری، به کوشش کاوه بیات و مجید تفرشی، نشر فردوس، تهران، ۱۳۷۰
- ۱۸- خاطرات و یادداشتهای زندان، پیشه وری، بنیاد حافظ
- ۱۹- خاطرات سیاسی، ایرج اسکندری (بخش نخست)، به کوشش بابک امیرخسروی و فریدون آذرنور، پائیز ۱۳۶۶
- ۲۰- از هر دری (زندگی نامه به آذین)، جامی، تهران، ۱۳۷۲
- ۲۱- خاطرات من از زندان یاد حسین فاطمی، مکرری
- ۲۲- دفاعیات تقی ارانی در دادگاه رضاشاه، حسین فرزانه، نگاه، تهران، ۱۳۷۳
- ۲۳- دفاعیات احمد کسروی از سرپاس مختاری و پزشک احمدی، به کوشش باهماد آزادگان، خاوران/پاریس ۱۳۸۳
- ۲۴- خاطرات یک زن توده ای، راضیه ابراهیم زاده، کلن، ۱۳۷۳/ چاپ جدید: توسط نشر آیدا در آلمان، ۲۰۰۵
- ۲۵- درد زمانه، علی عمویی، تهران، ۱۳۷۳
- ۲۶- رفقای بالا، منوچهر کی مراد، شبویز، تهران، ۱۳۷۴
- ۲۷- زندگی نامه محمدعلی شمیده، به کوشش بهرام چوبینه، کلن، ۱۳۷۴
- ۲۸- ساعت ۴ آن روز، مهین محتاج، تهران ۱۳۷۸
- ۲۹- داد بی داد، به کوشش ویدا حاجبی، در دو جلد، ۱۳۸۱ و ۱۳۸۳
- ۳۰- خاطرات آلبرت سهرابیان، نشر بیدار- هانور- ۱۳۷۹

- ۳۱- از تهران تا استالین آباد، محمد تربتی، نشر نقطه، تابستان ۱۳۷۹
- ۳۲- بر فراز خلیج، خاطرات محسن نجات حسینی، تهران، نشر نی، ۱۳۷۹
- ۳۳- کتاب مرتضی کیوان، به کوشش شاهرخ مسکوب، تهران، ۱۳۸۱
- ۳۴- سفر بر بالهای آرزو، نقی حمیدیان، استکهلم ۲۰۰۴
- ۳۵- شکوفه های انار، عباس مظاهری، کلن، ۱۳۸۵
- ۳۶- پادشاه زندانها، کاوه داداش زاده، نشر نارنجستان، چاپ دوم ۱۳۸۵
- ۳۷- یادهای ماندگار، خاطرات فریده کمالوند، به کوشش علی اشرف درویشیان، تهران، نشر اشاره، ۱۳۸۰
- ۳۸- از آن سالها و سالهای دیگر، حمزه فلاحتی، فروغ/کلن، پائیز ۱۳۸۵/ نقد مهدی اصلانی بر آن: آرش ۹۸ و ۹۹، مارس ۲۰۰۷
- ۳۹- من یک شورشی هستم، عباس سماکار
- ۴۰- خاطرات لطف الله میثمی، ایران

خاطرات زندانهای جمهوری اسلامی:

- ۱- دیوار الله اکبر، سیاوش بشیری، پاریس ۱۳۶۱
- ۲- یادداشتهای روزانه زندان، محسن فاضل، هواداران پیکار، ۱۳۶۴
- ۳- قبیله آتش در گرگ، فریدون گیلانی، چاپ دوم ۱۳۶۷
- ۴- نگاه کنید، راستکی است، پروانه علیزاده، خاوران، پاریس ۱۳۶۶
- ۵- خاطرات زندان توحیدی، پرویز اوصیاء، بازتاب، زاربروکن ۱۳۶۸
- ۶- حقیقت ساده، منیره برادران، سال ۱۳۷۱ تا ۱۳۷۴، تجدید چاپ: نشر نیما- آلمان
- ۷- خاطرات زندان، کتابیون، مشریه میزگرد شماره های ۳، ۴، ۷ و ۸
- ۸- یادهای زندان- دوجلد- فریبا ثابت، نشر خاوران، پاریس
- ۹- خاطرات زندان، شهرنوش پارسی پور، نشر باران، ۱۹۹۶
- ۱۰- خاطرات یک زندانی، رضا غفاری، نشر آرش- سوئد ۱۹۹۸
- ۱۱- و هنوز قصه بر یاد است، حسن درویش، نشر نقطه- آمریکا، ۱۳۷۶
- ۱۲- و اینجا دختران نمی میرند، شهرزاد، چاپ دوم-پاریس ۱۳۷۷
- ۱۳- فریب خوردگان زندان، آزاده ایرانی، ۱۳۷۹
- ۱۴- یادداشتهائی از داخل زندان، محسن فاضل، نشر اندیشه و پیکار
- ۱۵- زیر بوته لاله عباسی، نسرین پرواز ۱۳۷۵
- ۱۶- از اوین تا پاسیلا، د. البرز، تورنتو ۱۳۷۹
- ۱۷- مصلوب، کتابیون آذرلی، نشر فروغ
- ۱۸- یادنگاره های زندان، سودابه اردلان، سوئد
- ۱۹- گردن بند مقدس، مهرانگیز کار، باران، ۲۰۰۲، سوئد
- ۲۰- اوین، محمد جعفری، برزاوند، ۱۳۸۰
- ۲۱- نه زیستن نه مرگ (چهار جلد)، ایرج مصداقی، سوئد ۲۰۰۴
- ۲۲- در میهمانی حاج آقا، حبیب داوران و فرهاد بهبهانی، ایران ۱۳۸۲
- ۲۳- چشم در چشم هیولا، هنگامه حاج حسن، نشر هما، فرانسه ۱۳۸۲
- ۲۴- بر ما چه گذشت، خاطرات یک مجاهد، محمدرضا اسکندری، خاوران ۱۳۸۳
- ۲۵- بهای انسان بودن، اعظم حاج حیدری، فرانسه ۱۳۸۳
- ۲۶- از کاخ شاه تا اوین، احسان نراقی، ایران
- ۲۷- شب به خیر رفیق، احمد موسوی، باران ۲۰۰۵

- ۲۸- در جستجوی رهائی، مریم نوری، باران ۲۰۰۵
- ۲۹- تاریخ زنده (جلد اول)، فریبا مرزبان، ۱۳۸۴
- ۳۰- یاسها و داسها، فرج سرکوهی، نشر باران، ۲۰۰۲
- ۳۱- اندیشه و تازیانه، خاطرات اکبر محمدی از زندان، شرکت کتاب، ۱۳۸۵
- ۳۲- سیبا معمار نوبری (زیبا ناوک)
- ۳۳- یادها و دیدگاه ها، پروین خسروی (مرجانہ افتخاری)، نشر فروغ، ۲۰۰۸
- ۳۴- فراموشم مکن، عفت ماهباز، نشر باران، ۲۰۰۸
- ۳۵- کرانه حقیقی یک رویا، ملیحه مقدم
- ۳۶- پر کبوتر، ثریا زنگباری، نشر باران، ۲۰۰۸
- ۳۷- کلاغ و گل سرخ، مهدی اصلانی، ناشر مجله آرش، چاپ اول ۱۳۸۸
- ۳۸- رنج ماندگار، جهانگیر اسماعیل پور، نشر باران، ۲۰۱۰
- ۳۹- رقص ققنوسها و آواز خاکستر، ایرج مصداقی، نشر پژواک، ۲۰۱۱
- ۴۰- زنان در بند ۲۰۹ اوین، ژیلای بنی یعقوب، نشر باران، ۲۰۱۱
- ۴۱- ریشه در خاک، زهره تنکابنی، انتشارات فروغ، ۲۰۱۳
- ۴۲- کتاب زندان در دو جلد، به کوشش ناصر مهاجر، نشر نقطه، ۱۳۷۷ و ۱۳۸۰
- ۴۳- «مالا» خاطرات محمد خوش ذوق، چاپ نخست آذر ۱۳۹۰، انتشارات ارزان- استکهلم
- ۴۴- آفتابکاران، خاطرات محمود رویایی، انتشارات امیر خیز، ۱۳۸۷
- ۴۵- از زندان تا تبعید، ابراهیم محبوب، چاپ اول، انتشارات فروغ ۱۳۹۱
- ۴۶- گذر از گوه‌های سرهر، خاطرات رضا طاهری در گفت و گو با حمید احمدی. ناشر، انجمن مطالعات و تحقیقات تاریخ شفاهی ایران در

برلین

و دو کتاب دیگر که به فارسی ترجمه نشده اند:

Prisoner of Tehran: A Memoir, Marina Nemat, 2007 -۴۷

۴۸- We lived to tell, Azadeh Agah, Shadi Parsi and Sousan Mehr, Canada, 2007-

زندان در قالب شعر و داستان

- ۱- ورق پاره های زندان، بزرگ علوی، نشر جاویدان، تهران، ۱۳۵۷
- ۲- روشنفکر کوچک، نسیم خاکسار، ققنوس، تهران ۱۳۶۰
- ۳- اگر مرا بزنند، غلامحسین ساعدی، الفبا ۳ (دوره جدید)، پاریس ۱۳۶۲
- ۴- بازنده، داستانی از دستگیری، شکنجه و تسلیم قاسم عابدینی، هواداران پیکار، پاریس ۱۳۶۳
- ۵- فتح، بهروز آذر، الفبا ۶ (دوره جدید) پاریس ۱۳۶۴
- ۶- به زخمهای محمد حسین، کاظم مصطفوی، مجاهد، آبان ۱۳۶۴
- ۷- با من از درخت بگوئید، مسعود فرازمنند، اتحاد کار ۱۵
- ۸- بازپرسی، بیژن مقدم، چشم انداز ۲، پاریس ۱۳۶۶
- ۹- دستهای بزرگ مهربانی، مسعود نقره کار، نبرد ۱۷
- ۱۰- نان، نسیم خاکسار، نشریه فدائی ۴۶
- ۱۱- دیروزها، نسیم خاکسار، نشر ایران فردا، فروردین ۱۳۶۶
- ۱۲- مرئی کافر است، نسیم خاکسار، چشم انداز ۵، پائیز ۱۳۶۷ و در سایت بیداران
- ۱۳- مرگ شقایق، بتول افسری، آدینه ۳۱، تهران، ۱۳۶۷
- ۱۴- پرنده های کوچک بال طلائی من زیر چادر مادر بزرگ، محسن حسام، خاوران، پاریس ۱۳۶۷

- ۱۵- عروسی برای مردگان، نسیم خاکسار، چشم انداز ۶، تابستان ۱۳۶۷، پاریس
- ۱۶- عروس، قاضی ربیحاوی، آدینه ۵۲، ایران، خرداد ۱۳۶۸
- ۱۷- زاری نه، فریاد باید کرد، سعید همایون، اتحاد کار ۳۵، شهریور ۱۳۶۸
- ۱۸- دمی در بند، نهال، مجله نیمه دیگر ۱۱، بهار ۱۳۶۹
- ۱۹- دیدار، احمد محمود، نشر نو، تهران، ۱۳۶۹
- ۲۰- بالاتر از سیاهی، علی بویری، نشر مولف، کانادا، ۱۳۶۹
- ۲۱- سالهای ابری (جلد چهارم) علی اشرف درویشیان، اسپرک، تهران، ۱۳۷۰
- ۲۲- کوتاه ترین قصه تخیلی عالم، رضا براهنی، آدینه ۵۷ و ۵۸، اردیبهشت ۱۳۷۰
- ۲۳- محکوم به اعدام، محمد علی افغانی، نشر نگاه، تهران ۱۳۷۰
- ۲۴- تابستان ۶۷، امیرحسین چهل تن، آدینه ۶۰، شهریور ۱۳۶۹
- ۲۵- روضه قاسم، امیرحسین چهل تن، نشر گستره، آلمان، اکتبر ۱۹۹۰
- ۲۶- زندان می گریست، م. رها (منیره برادران)، آرش ۱۴ و ۱۴، فروردین ۱۳۷۱
- ۲۷- بهار در سلول، زهرا لنگرودی، فاخته ۳ و ۴، زمستان ۱۳۷۱ و بهار ۱۳۷۲، هلند
- ۲۸- گیسو، قاضی ربیحاوی، نشر مولف، تهران، پائیز ۱۳۷۲
- ۲۹- بازنویسی روایت شفق، اکبر سردوزامی، نشر آرش- سوئد، ۱۳۷۲
- ۳۰- طاووس، حسین دولت آبادی، آرش ۴۱ و ۴۲، سال ۱۳۷۳
- ۳۱- فریدون توئی، محمدرضا همایون، آرش ۴۱ و ۴۲، شهریور ۱۳۷۳
- ۳۲- پنجره کوچک سلول من، مسعود نقره کار، آمریکا ۱۹۹۸
- ۳۳- مرثیه رعنا، جواد طالعی، آرش ۵۲، مهر و آبان ۱۳۷۴
- ۳۴- آشیان ویران، م. رها (منیره برادران)، کتاب نقطه اول، پائیز ۱۳۷۴
- ۳۵- نمازخانه کوچک من، هوشنگ گلشیری، کتاب تهران، ۱۳۶۴
- ۳۶- شاه سیاهپوشان، هوشنگ گلشیری، سوئد ۱۳۸۰
- ۳۷- گلدان، زهرا لنگرودی، چشم انداز ۱۷، ۱۳۷۵
- ۳۸- روایت اعظم، اکبر سردوزامی
- ۳۹- دل انار، فرزانه راجی، خاوران ۲۰۰۵
- ۴۰- رفته گلت بچینم (دفترچه شعر)، مجید نفیسی، باران ۱۳۸۰
- ۴۱- جان باختگان به بوی فدائی نو، سعید یوسف، نشر نقطه ۱۳۸۲
- ۴۲- بر ساقه تابیده کنف (سروده های زندان)، گردآوری از ایرج مصداقی، ناشر: آلفایت ماکزیم، سوئد ۱۳۸۴
- ۴۳- داستانهای دهکده اوین، ناصر فاخته، نشر آرش در سوئد، ۱۹۹۲
- ۴۴- بیا برویم خانه، ع. شیرازی، کانون فرهنگ بین الملل، آلمان ۱۳۷۳
- ۴۵- تابلوی گل سرخ، علی شیرازی، کارگاه فرهنگ بین الملل، آلمان ۱۳۷۴
- ۴۶- دل انار، فرزانه راجی، انتشارات خاوران- ۱۳۸۴

تحقیق و بررسی درباره زندان

- ۱- تاریخ شکنجه (تاریخ کشتار و آزار در ایران)، مهیار خلیلی، تابستان
- ۲- زندانها و زندانیان، دفتر هماهنگی جامعه های دفاع از حقوق بشر، برلین، ۱۳۶۵
- ۳- واپسین نامه ها (وصیت نامه های اعدامیها) به کوشش م. پیوند
- ۴- مجموعه «زندان»، دو جلد- نشر نقطه، ۱۳۷۷ و ۱۳۸۰
- ۵- گفتگوهای زندان (در چند شماره)، لاپزیک

- ۶- جمهوری زندانها، وریا بامداد، ۱۳۸۰
- ۷- روانشناسی شکنجه، منیره برادران، نشر باران ۱۳۸۰
- ۸- جامعه شناسی زندان و زندانبان (دو جلد)، جعفر محمدی ۱۳۸۰
- ۹- اعترافات شکنجه شدگان، یرواند آبراهامیان، باران
- ۱۰- آنان که نه گفتند، اسامی اعدام شدگان، انجمن دفاع از زندانیان سیاسی و عقیدتی ۶۷ پاریس
- ۱۱- یادواره جانبختگان حزب رنجبران،
- ۱۲- شهیدان ما، راه کارگر
- ۱۳- زندان، نسرين پرواز
- ۱۴- قهرمانان در زنجیر، انتشارات سازمان مجاهدین خلق ۱۳۷۹
- ۱۵- جنگل شوکران (نامه ها و وصیت نامه ها)، به کوشش مهدی اصلانی و مسعود نقره کار، ۱۳۸۵
- ۱۶- فرهنگ اصطلاحات زندانیان سیاسی، اعظم کیاکجوری، باران ۱۳۸۵
- ۱۷- توتالیتراریسم اسلامی، پندار یا واقعیت، شهلا شفیق، خاوران ۱۳۸۴
- ۱۸- کشتار ۶۷، مسعود انصاری
- ۱۹- ویژه نامه نقطه ۶، تابستان ۱۳۷۵
- ۲۰- ویژه نامه‌های آرش درباره کشتار دهه‌ی شصت. آرش‌های شماره: ۵۱، ۵۷، ۶۸، ۶۹، ۷۲، ۷۷-۷۸، ۷۸، ۸۱-۸۲، ۸۵، ۸۹، ۹۲-۹۳، ۹۷، ۱۰۰، ۱۰۲، ۱۰۳ و ۱۰۸.
- ۲۱- نامه های زندان (نقد و بررسی)، مجید نفیسی، آرش ۵۲، مهر و آبان ۱۳۷۴
- ۲۲- پرسشهای بی پاسخ (بیاد نژلا قاسملو) فرزانه افشار، آغازی نو ۸، پائیز ۱۳۷۰
- ۲۳- دوزخ روی زمین (قزل حصار ۶۲-۶۳) ایرج مصداقی، انتشارات ماکسیم، سوئد ۱۳۸۷
- ۲۴- بررسی ادبیات زندان (مجموعه) منیره برادران، سایت زمانه
- ۲۵- جنایت بی عقوبت (شکنجه و خشونت جنسی علیه زندانیان سیاسی زن در جمهوری اسلامی)، عدالت برای ایران، ۱۳۹۲